

Familjehem får VG

Unik studie har följt placerade barn i 25 år

Barn behöver en familj, tillhörighet och stabilitet. Samt en fungerande skolgång. Men den biologiska familjen kan ersättas av en som samhället väljer. Det kan gå riktigt bra.

Text: Bitte Lundborg

Bild: Adam Haglund

SocialPolitik nr 3 /sept 2008

För de som arbetar med att stötta barn i familjehem är hon en auktoritet och inspirationskälla, forskaren och professorn Gunvor Andersson i Lund. Däremot är hon mindre känd bland politiker och allmänhet.

Hon är lågmäld och nyanserad och ställer inte upp på de svarta bilder som ofta ges av vård i familjehem. Ibland hörs röster i debatten att det vore bättre för barn att inte omhändertas för samhällsvård eftersom den inte sällan ger noll resultat. Gunvor vägrar att ge den underbetyg, generellt sett.

– Alla i samhällsvård har inte fått det dåligt. I min forskning har jag mött många som klarar sig bra. Många har fått det bättre tack vare samhällets hjälp.

Men hon kan också vara kritisk till samhällets bristande

kontroll över hur barn har det, inte bara i familjehem utan kanske ännu mer i privata hvb-hem där barnen inte är en del av en familj utan investering i ett bolag.

Barnperspektivet i hennes forskning är tydligt och konsekvent. Under 25 år har hon följt barn i samhällsvård från det att de tidigt omhändertogs för vård på barnhem tills nu, när de är unga vuxna i åldern 25 – 30 år. Hennes studie omfattar 26 barn som hon följt och djupintervjuat vart femte år. I Sverige är hon ensam om att ha gjort en så lång och grundlig studie.

Den forskning som får genomslag i media handlar oftast om siffror och statistik. Gunvor Anderssons forskning är annorlunda – den ger oss i stället kött och blod genom att lyfta fram barnens liv och röster

Nu kan 26 barn tyckas som ett litet underlag för att dra slutsatser. Men varje gång hon föreläser möter hon starkt gensvar. De som arbetar professionellt med omhändertagna barn känner igen "sina" barn och familjer. Alltså är hennes resultat representativa.

Vem är hon då, Gunvor Andersson? Som lantbrukardotter i trakten av Hörby i Skåne, "i byn fanns ett sätt att tänka", valde hon ett ovanligt yrke, psykolog. När hon på sjuttioalet arbetade på ett barnhem i Malmö förvånade hon sig över den entydigt mörka bild som fanns av samhällsvården och dess resultat. Hon bestämde sig för att ta reda på hur det förhöll sig och hur det skulle gå för de små barnen på barnhemmet framöver. Då fanns det mycket lite forskning om små barn i samhällsvård – och så är det fortfarande.

Hur det går för tonåringar engagerar mer, eftersom deras agerande syns utåt, konstaterar hon. Men roten till tonåringars problem finns tidigt i livet. Tonåringens förhistoria har förskolan och skolan redan sett.

De som anser att det kan vara lika bra att barn och ungdomar lever kvar hemma i en stökig eller torftig miljö bortser från något viktigt:

– Barn har rätt till sin barndom. Man måste skilja mellan facit, hur det går senare i livet, och barnets liv i nuet. Positiva minnen i barndomen stärker och hjälper vidare.

Gunvor Anderssons långa studie ger belägg för detta och även hennes studie av familjehemsplacerade tioåringar i fyra kommuner. Vid tre tillfällen intervjuade hon 22 barn som nästan alla gav positiva bilder av vardagslivet i familjehemmet, "tryggare än hemma, vardagen fungerade, härligt att bli skjutsad i bil till träning och bad, fint att kunna ta hem kamrater".

I debatten om familjehemsvård hamnar fokus på misslyckanden. Gunvor tror att debattörernas syfte är gott: att få samhället att öka sina bemödanden att ge utsatta barn ett bättre stöd.

– Men, säger hon, man stämplar de unga som kämpar på och det ökar stigmatiseringen. I studien om tioåringarna kom det också fram att några blir retade just för att de är fosterbarn.

Hon är inte överraskad över att fosterbarn inte klarar sig lika bra som barn i normalbefolkningen. Hur skulle de kunna göra det, med de svåra förutsättningar de haft? Hur kan man ens komma på tanken att jämföra hur barn i utsatta områden har det med barn i välmående kommuner?

Man måste jämföra utifrån det som är normalt i sammanhanget. Normalitet betyder olika saker. Det är normalt att utvecklas på ett visst sätt för den som växer upp i en fattig familj i förort. I en resursstark miljö är det normala något helt annat, säger Gunvor som vill problematisera begreppet 'normalitet'.

Forskningsintervjuerna med de 26 barnen som vårdats på barnhemmet i Malmö började på tidigt åttiotal. Då såg

samhället annorlunda ut:

Det fanns stark framtidstro och optimism, förhoppningar om att den nya socialtjänstlagen skulle fungera i demokratisk anda och leda till ett bättre socialt arbete.

Men, säger Gunvor Andersson, inom samhällsvården finns samma fattigdomsproblematisering, då som nu. Situationen för de barn som omhändertogs då och idag är i stora drag densamma: försummelser i omsorgen hos fattiga familjer utan socialt stöd i destruktiva relationer, där missbruk, psykisk ohälsa, utvecklingsstörning och familjevåld tillkommer.

Forskare har räknat ut att risken att bli omhändertagen för samhällsvård är 1 på 7 om barnet lever med lågutbildad ensamstående mamma i en fattig miljö, med långvarigt beroende av ekonomiskt bistånd. Risken är bara 1 på 2 000 om det finns två föräldrar och mamman har akademisk utbildning.

– Mitt i alla förändringar till det bättre ökar klyftan mellan fattiga och rika. Idag finns många fler socialarbetare än tidigare men tron på förbättringar för de fattiga har minskat. Den nya individualismen minskar solidariteten.

Dock ser hon en stark positiv förändring jämfört med tidigare: Barn finns på den politiska agendan. Men yngre barn fortsätter att vara mer osynliga än tonåringar.

– Där ser man mer till föräldrars intresse och bortser från små barns behov av stöd. Det skulle behövas mer stöd och hjälp i vardagen hemma.

Idag ökar vården av tonåringar i samhällsvård medan andelen yngre barn som omhändertas är relativt konstant.

Hur har det då gått för barnen som omhändertogs för samhällsvård för 25 år sedan?

Några flyttade hem och har stannat kvar hos endera föräldern. Flertalet har efter tiden på barnhemmet bott växelvis hemma

och i familjehem.

Om man ser till det yttre så har 18 av 26 varit laglydiga – de har inte varit på ungdomshem, inte fått behandling för missbruk, suttit i fängelse eller stått under övervakning.

Hälften av de nu unga vuxna har högst grundskola, den andra hälften har gymnasieutbildning och två har gått i högskola.

När det gäller arbete har hälften av de nu unga vuxna en stabil arbetssituation. De har arbete, är skötsamma och är angelägna om att försörja sig själva. Några har haft olika jobb och snabbt hittat något nytt om ett tagit slut. Knappt någon har varit arbetslös. Det är bara två i gruppen "stabila" som inte har gymnasieutbildning.

Nio personer har en osäker arbetssituation. Här återfinns framför allt unga kvinnor, som haft ambitioner men hindrats av olika motgångar. De mår inte alltid så bra, har varit sjukskrivna eller arbetslösa i perioder. Bakgrunden för de flesta är bara grundskola.

Fyra nu vuxna har aldrig haft ett arbete, detta på grund av långvarigt missbruk, behandling eller fängelsevistelse.

– Om resultatet är bra eller dåligt beror på vilka förväntningar man har, säger Gunvor. Men studien visar att fosterbarn kan klara sig bra som vuxna och ha tilltro till sina förmågor.

Resultaten visar tydligt hur central skolan är för barnen. Av intervjuerna framgår hur lätt det är att fosterbarn, särskilt pojkar, kommer efter och blir utanför i skolan. De som klarat sig sämst i skolan är de som har växlat mellan att bo hemma och i fosterhem. Föräldrarna hemma har inte orkat engagera sig för hur det går för barnet i skolan och inte alla familjehem förmår att stötta barnet så mycket som behövs.

Inte bara den långa studien pekar på skolans viktiga roll. En studie om barn och hemlöshet (tillsammans med Hans Swärd, 2007) visar att det fanns barn som inte varit i skolan på månader.

– Jag är förvånad över att barn kan skolka under lång tid utan att skolan reagerar och gör något åt det. Skolan tillåter barn att slarva bort sin skolgång. Eftersom vi har skolplikt är det olagligt att acceptera något sådant, säger Gunvor.

Resultat i skolan är avgörande för hur arbetslivet senare ska arta sig men självklart är skoltiden i sig också viktig. Den kan ge stärkt självförtroende, socialt stöd och positiva förebilder. Sorgligt nog visar forskning att det också kan vara så att skolan förstärker utsatta barns negativa självbild och utanförskap.

Det samhället kan och borde göra är att samarbeta med den skola som barnet kommer ifrån och normalisera detta att vara i en annan familj än sin egen. Detta senare borde vara lätt eftersom familjer idag ser så olika ut.

Barnets bästa är föräldrarnas ansvar. När nu samhället tagit ifrån föräldrarna vården om sina barn är det rimligt att någon annan ser helheten och bevakar barnets intresse. Även om fosterföräldrarna är med på föräldrassamtalen i skolan behövs det, anser Gunvor, en socialsekreterare som med barnets bästa för ögonen också engagerar sig för barnets skolgång.

Hon har mött fosterbarn som har sin egen socialsekreterare och märkt att de är klart stolta och gärna säger "min socialsekreterare". Hon oroas nu över att det allt överskuggande i socialtjänsten är att göra bra utredningar.

– Inget fel i det, men det är galet att tro att bara man gör en bra utredning så ordnar sig allt.

Idag är "metod" ett mantra, "med rätt metod löser vi problemen". Fel tänkt, anser hon, det gäller att lära känna

barnet och familjen och att arbeta på flera nivåer.

– Omhändertagande är eviga problem som inte löses med metoder. Samhällets ångest att skilja barn från deras biologiska föräldrar lämnas över till socialsekreterare. Det finns ingen diskussion om vad som är acceptabelt som uppväxtmiljö. Det borde det finnas, för deras ledning.

Vad är det då som gör att barn i utsatta miljöer klarar sig?

Det handlar om många faktorer. Några hör ihop med barnet som individ, andra gäller familjen och omvärlden. Det finns barn som tidigt blir avvisade. De barn som har förmåga att väcka gensvar ges bättre chanser. Begåvning är en annan faktor.

Allmänt gäller att den som har tillhörighet i en familj klarar sig bättre. Det kan räcka med en bra relation med en kärleksfull förälder i en trasig familj. Men tillhörighet kan också finnas i familjehemmet eller hemma hos kompisens förstående och stöttande föräldrar.

Skolans roll som kompenserande miljö kan inte nog betonas. Att klara skolan är en viktig förutsättning för en plats i arbetslivet.

Att hitta en partner och bli välkomnad och accepterad av en ny familj är också en betydelsefull faktor.

Samtalen genom åren med de 26 barnen visar tydligt att det inte är lätt att leva sitt liv och vara "vanlig". De behöver försonas med det öde som blev deras. Vid den senaste uppföljningen när barnen var i 25-30 årsåldern var det fler än tidigare som ville tala om och bearbeta sina erfarenheter. Varje barn som varit i samhällsvård borde få samtalsterapi när de vill och behöver det. Vem ska de annars vända sig till när inte mamma eller mormor vill tala om det som varit och fosterföräldrarna inte vet? Socialtjänsten har inte tagit på sig det ansvaret.

Gunvor Andersson har ett konkret förslag:

– Det minsta samhället kan göra är att ge fosterbarnen voucher på samtalsterapi som kan lösas in när det behövs.

[Bitte Lundborg](#)

Utsatt barndom – olika vuxenliv av Gunvor Andersson

"Det enda jag tycker är sorgligt är att jag har varit så rädd och otrygg när jag var liten... rädd att jag skulle behöva flytta... rädd att ingen skulle vilja ha mig."

Anna som övergavs av sina biologiska föräldrar och växte upp i familjehem.

Gunvor Anderssons studie omfattar alla de 26 barn som placerades under en tvåårsperiod i början på åttiotalet på Malmö stads enda barnhem. Barnen, 9 flickor och 16 pojkar, i åldern 0-4 år var där mer än en månad. De flesta fick förr eller senare bo i familjehem. Bara enstaka barn har erfarenhet av flera familjehem. Barn är vanligen inte fosterbarn hela barndomen utan under en eller flera perioder.

"Det är ju min fosterfamilj som är min familj. /-/ Det är dem jag älskar som mina föräldrar och det är dem jag skulle önska att jag hade som föräldrar, då hade jag varit som alla andra."
Cecilia, nu 28 år, minns barndomen som "in och ut på barnhem".

Uppgifter har samlats in via intervjuer, frågeformulär, sociala akter. Utförliga intervjuer gjordes vart femte år, den sista när barnet, nu ung vuxen, är 25-30 år.

Projektet handlar om barn som utsatts för risker och svåra levnadsvillkor redan från början. Därför kan man inte tala om återhämtning eller återgång till tidigare normalstillstånd. Alla i studien är medvetna om att de inte har haft en "normal" barndom, "man har väl aldrig växt upp med det där om hur ett svenskt familjeliv ska vara."

"Jag har känt mig i underläge i samhället ... men nu känner jag att jag rott det i hamn."

De flesta hade mycket gott att säga om sitt familjehem, "mina fosterföräldrar, de har nog gett mig det mesta, dom har säkert gjort så att jag har fått ett ganska stabilt liv". Som vuxna hade de flesta kontakt med en fosterförälder som varit betydelsefull för dem.

Gusten hade haft skolproblem i grundskolan. Det hade han även i gymnasiet och gick ut efter fem år utan godkänt avgångsbetyg, kände att han "kört fast rejält". Efter två år på Komvux hade han högsta betyg i alla ämnen. Hans högskolestudier går nu bra och han är snart klar med utbildningen till gymnasielärare.

När man läser Gunvor Anderssons rapport hörs barnens röster. Det märks att intervjuaren har lyssnat noga, frågat vidare och samtalat om viktiga saker och jag tänker att det uppstår starka band när den vuxne frågar varsamt och lyssnar noga på barnet som blir taget på allvar.

Nu är studien avslutad:

– Jag ångrar nästan att jag sagt att nu är det slut. Det tar tid att etablera sig i vuxenlivet och det är klart att jag vill veta hur det går framöver, berättar Gunvor Andersson, som ska fortsätta att skriva utifrån sin stora studie.

Hon säger att det inte har varit lätt att skriva fram deras berättelser:

– De ska tåla att läsa vad de har varit med om, samtidigt som det ska ligga nära deras egen sanning..

Budskapet från forskarna, Gunvor Andersson och den medarbetare som gjort de senaste intervjuerna var att det handlar om forskning, och inga kontakter skulle ske utöver intervjutillfällena. Gensvaret blev ändå positivt, "ingen annan frågar hur jag har det", "bra att få berätta, det ger mig sammanhang".

Läs vidare:

Utsatt barndom – olika vuxenliv, Gunvor Andersson, [Stiftelsen Allmänna Barnhuset](#)

Läs även sid 33 om Resursstarka barn!